

CHỦ ĐỀ VĂN HÓA VÀ KIẾN TRÚC

Ngày 27/4/1948, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã gửi thư cho các kiến trúc sư ở Đại hội lần thứ I, chính thức thành lập Đoàn KTS Việt Nam (nay là Hội Kiến trúc sư Việt Nam) tại làng Thần Sơn, xã Chiến Thắng, huyện Lập Thạch, tỉnh Vĩnh Yên (Vĩnh Phúc). Thủ tướng Chính phủ đã quyết định lấy ngày 27/4 hàng năm là Ngày Kiến trúc Việt Nam.

Kể từ ngày đó, nhiều thế hệ KTS Việt Nam đã có nhiều đóng góp vào sự nghiệp xây dựng đất nước - đó cũng là công việc tiếp nối những thành tựu của hàng ngàn năm lịch sử xây dựng và bảo vệ đất nước của dân tộc Việt Nam, nơi biết bao con người tài năng, những bậc thầy kiến trúc Việt Nam đã để lại những công trình kiến trúc có giá trị, đem lại niềm tự hào dân tộc.

Ngày 27/4/2023 là dịp kỷ niệm 75 năm ngày thành lập Hội KTS Việt Nam. Năm 2023 cũng là năm thứ 80 ngày Đề cương về Văn hóa Việt Nam do Tổng Bí thư Trường Chinh soạn thảo ra đời. Bản Đề cương lịch sử này như là kim chỉ nam cho hoạt động sáng tạo của giới KTS ngay từ những năm đầu của cuộc kháng chiến cứu nước cho đến khi nước nhà thống nhất và xây dựng đất nước như ngày hôm nay.

Hướng tới hai sự kiện trọng đại này, Tạp chí Kiến trúc Việt Nam trân trọng giới thiệu tới bạn đọc bài viết của các chuyên gia trong lĩnh vực kiến trúc, quy hoạch, văn hoá về mối quan hệ giữa Văn hóa và Kiến trúc, vai trò của Kiến trúc trong việc giữ gìn và phát huy bản sắc văn hóa Việt Nam trong thời đại mới. Đồng thời, gửi gắm thông điệp muốn xây dựng phát triển nền kiến trúc quốc gia nhất thiết phải lấy văn hóa làm cơ sở, làm nền tảng tư tưởng chủ đạo thì những công trình kiến trúc mới trường tồn, phát triển bền vững./.

DÂN TỘC, ĐẠI CHÚNG, KHOA HỌC YẾU TỐ ĐỂ KIẾN TRÚC PHÁT TRIỂN BỀN VỮNG

KTS PHẠM THANH TÙNG | ỦY VIÊN BTV, CHÁNH VĂN PHÒNG HỘI KTS VIỆT NAM

TỪ ĐỀ CƯƠNG VĂN HOÁ VIỆT NAM 1943

Cách đây 80 năm, Hội nghị Thường vụ Trung ương Đảng (từ ngày 25 đến 28/2/1943) đã thông qua Đề cương về Văn hóa Việt Nam do Tổng Bí thư Trường Chinh soạn thảo. Đây được coi như bản tuyên ngôn đầu tiên của Đảng ta về Văn hóa Việt Nam nói chung và cách mạng văn hóa nói riêng trong sự nghiệp đấu tranh giải phóng dân tộc.

Ra đời trong hoàn cảnh bí mật, đầy khó khăn, dù còn nhiều hạn chế, nhưng Đề cương Văn hóa Việt Nam đã đưa ra những vấn đề cơ bản đường hướng xây dựng và phát triển văn hóa văn nghệ dưới ánh sáng chủ nghĩa Mác-Lênin.

Đến nay, sau 80 năm, nhiều vấn đề cơ bản mà Đề cương đặt ra vẫn còn nguyên giá trị thời đại, được Nghị quyết Trung ương 5 (khóa VIII); Nghị quyết số 33-NQ/TW (khóa XI); Kết luận số 76-KL/TW của Bộ Chính trị (khóa XII); và gần đây nhất là Bài phát biểu quan trọng của Tổng Bí thư Nguyễn Phú Trọng tại Hội nghị Văn hóa toàn quốc triển khai Nghị quyết Đại hội XIII của Đảng ngày 24/11/2022 bổ sung, điều chỉnh các mục tiêu cụ thể của đường hướng được vạch ra từ “*đêm trước*” của cuộc cách mạng giành chính quyền về tay nhân dân, để phù hợp với sự phát triển của văn hóa, của dân tộc, của đất nước trong thời kỳ đổi mới, CNH, HĐH dưới sự lãnh đạo của Đảng.

Với Kiến trúc, một ngành nghệ thuật đặc thù kết hợp giữa sáng tạo và khoa học kỹ thuật để tạo dựng không gian sống an toàn, bền vững, văn hóa và nhân văn

cho con người, cho cộng đồng thì những nguyên tắc cơ bản, có tính then chốt là “*Dân tộc hóa - Đại chúng hóa - Khoa học hóa*” được đề ra trong bản Đề cương lịch sử này như là kim chỉ nam cho hoạt động sáng tạo của giới KTS ngay từ những năm đầu của cuộc kháng chiến cứu nước cho đến khi nước nhà thống nhất và xây dựng đất nước hôm nay.

Tại sao lại như vậy? Bởi kiến trúc là một phần của văn hóa. Kiến trúc hình thành và phát triển trên cái nền kinh tế, văn hóa, chính trị của chế độ đương thời. Kiến trúc chứa đựng trong đó lịch sử phát triển của dân tộc hàng bốn ngàn năm từ thuở sơ khai với những ngôi nhà đơn sơ, mái nhà như cái thuyền úp ngược; những quần cư nông nghiệp với “*Làng*” là nhân tố, rồi đến những đô thị hiện đại, những vùng nông thôn mới...

Đô thị biển Nha Trang

Làng Hành Thiện - một trong những ngôi làng cổ nổi tiếng có bề dày truyền thống văn hóa

của ngày hôm nay. Chính vì thế kiến trúc là tấm gương phản ánh thời đại.

Do gắn liền với sự phát triển của đời sống xã hội, của kinh tế, văn hóa và chính trị nên kiến trúc cũng phải thay đổi, đáp ứng yêu cầu phát triển của dân tộc, của nhân dân, của đất nước cũng như tham gia vào sự phát triển các xu hướng kiến trúc tiên tiến trên thế giới.

Những nguyên tắc cơ bản trên của Đề cương về Văn hóa Việt Nam cũng được thể hiện sâu sắc trong Thư Bác Hồ gửi Hội nghị thành lập Đoàn KTS Việt Nam (ngày 27/4/1948) tại Chiến khu Việt Bắc. Thư Bác viết chỉ có 150 từ nhưng rất súc tích, sâu sắc, không chỉ có tính thực tiễn mà còn tầm nhìn về tương lai. Bác khẳng định vai trò của kiến trúc trong đời sống xã hội: *"Trong 4 điều quan trọng cho dân sinh: ở và đi là hai vấn đề cũng cần thiết như ăn và mặc. Vì vậy việc kiến trúc là một việc rất quan hệ"*.

Bác đặt ra cho KTS nhiệm vụ *"phải tùy hoàn cảnh mà xây dựng ngay trong khi kháng chiến và sau khi kháng chiến thành công"* và *"Tôi mong Hội nghị chú trọng đặc biệt tới vấn đề nhà ở tại thôn quê, tìm ra những kiểu nhà giản dị và cao ráo, sáng sủa và rẻ tiền"*.

Với niềm tin tuyệt đối kháng chiến nhất định thắng lợi, Bác căn dặn *"Tôi mong Hội nghị sẽ đi tới những kế hoạch thiết thực với tình thế hiện tại, và những chương trình kiến thiết hợp với tương lai, kế hoạch và chương trình đúng tinh thần Đời sống mới"*.

80 NĂM - MỘT CHẶNG ĐƯỜNG!

80 năm đã đi qua kể từ khi Đề cương về Văn hóa Việt Nam ra đời và 75 năm Bác Hồ gửi Thư cho KTS, dưới sự lãnh đạo của Đảng, dân tộc ta đã vượt qua mọi hy sinh, khó khăn, gian khổ, giành tự do độc lập, xây dựng đất nước để phát triển, đặc biệt trong thời kỳ đổi mới, chuyển sang nền kinh tế thị trường theo định hướng XHCN, mở cửa hội nhập quốc tế, đẩy mạnh CNH, HĐH và đô thị hóa mạnh mẽ.

Cùng với sự tăng trưởng kinh tế, kiến trúc Việt Nam cũng phát triển nhanh cả về lượng và chất. Từ hơn 30 KTS tốt nghiệp Trường Mỹ thuật Đông Dương trước Cách mạng Tháng Tám, đến nay đội ngũ KTS cả nước đã lên tới hơn 20.000 người, trong đó hơn 6.000 là hội viên Hội KTS Việt Nam.

Sáng tạo của giới KTS và đóng góp to lớn của ngành Xây dựng đã góp phần làm

thay đổi diện mạo kiến trúc đô thị - nông thôn nước ta theo hướng văn minh - hiện đại và bản sắc. Hàng ngàn vạn công trình kiến trúc mới hiện đại với nhiều loại hình khác nhau như nhà ở, chung cư cao tầng, khu đô thị mới, trung tâm thương mại, trụ sở công quyền, trường học, bệnh viện, trung tâm văn hóa, thể thao, nhà hát, công viên... được xây dựng trên khắp 890 đô thị và vùng nông thôn cả nước. Đây là một khối lượng vật chất khổng lồ, góp phần quan trọng thúc đẩy phát triển nền kinh tế, tạo cuộc sống bình an, hạnh phúc cho nhân dân.

Với việc ra đời Luật Kiến trúc (2019), vai trò của kiến trúc và vị thế của KTS càng được khẳng định trong sự nghiệp xây dựng đất nước ở thời kỳ phát triển mới. Các xu hướng kiến trúc tiến bộ mà nhân loại hướng đến như kiến trúc xanh, kiến trúc sinh thái, kiến trúc tiết kiệm năng lượng... cũng đang dần được áp dụng vào trong sáng tác của KTS qua sự cố vũ, động viên của Hội KTS Việt Nam được nhiều nhà đầu tư bất động sản và cộng đồng xã hội quan tâm. Đây là điều rất đáng khích lệ.

Kiến trúc hôm nay đang đứng trước sự phát triển của công nghiệp 4.0,

của Internet kết nối vạn vật, của trí tuệ nhân tạo và sự bất ổn ngày càng tăng bởi biến đổi khí hậu và đại dịch Covid-19 trên phạm vi toàn cầu.

Toàn cầu hóa, quốc tế hóa đã xóa nhòa biên giới mềm của mỗi quốc gia, làm cho tính bản địa của kiến trúc được nhận diện rõ ràng hơn, khách quan hơn, được tôn vinh (và cả phê phán) trước ánh sáng soi chiếu và giao thoa của văn hóa - văn minh nhân loại. Chính vì thế mà vấn đề giữ gìn bản sắc văn hóa trong kiến trúc được đặt ra cấp thiết hơn bao giờ hết.

Tuy nhiên, do phát triển nhanh về số lượng và trên diện rộng nhằm đáp ứng yêu cầu đô thị hóa và tăng trưởng nền kinh tế, kiến trúc Việt Nam cũng đã bộc lộ nhiều yếu kém trong công tác lập quy hoạch, quản lý quy hoạch và thiết kế kiến trúc. Quy hoạch thiếu tầm nhìn xa, nên đô thị còn nhiều bất cập: hệ thống giao thông công cộng vừa thiếu vừa yếu; nhà ở xã hội, các không gian công cộng, bãi đỗ xe, công viên, vườn hoa... chưa được quan tâm đúng mức. Các công trình có

hình thức kiến trúc kệch cỡm, lãng phí, phi bản sắc... xuất hiện ngày càng nhiều tại các đô thị mới và trụ sở công quyền.

Làng quê Việt Nam bình dị với con đê, bến nước, sân đình, lũy tre xanh thân thuộc... đang bị làn sóng đô thị hóa làm mai một, mất dần đi bản sắc văn hóa Làng, kiến trúc Làng truyền thống. Chúng ta xây dựng nông thôn mới là đưa khoa học, công nghệ vào sản xuất nông nghiệp, tạo nên chuỗi giá trị cao; cải thiện hệ thống hạ tầng kỹ thuật, hạ tầng xã hội... nâng cao đời sống của nông dân để người nông dân "không ly hương" mảnh đất ông bà từ bao đời nay, nhưng phải giữ được bản sắc của kiến trúc làng truyền thống, bởi đó là hồn cốt của văn hóa Việt. Tại sao khi đến cửa khẩu biên giới các nước láng giềng, nhìn Quốc môn của họ dễ dàng nhận ra đó là kiến trúc Trung Quốc, kiến trúc Lào hay kiến trúc Campuchia, còn Quốc môn của ta dù cũng rất hoành tráng cao to nhưng kiến trúc lại rất thiếu bản sắc? Tại sao kiến trúc đô thị miền núi lại na ná đô thị đồng bằng? Tại sao kiến trúc các chung cư cao tầng tại các khu đô thị mới lại như

bản sao của kiến trúc nước ngoài và toàn mang tên "Tây"...

Chúng ta chưa quan tâm thiết kế nhà ở phù hợp với điều kiện sống, lối sống cho nông dân, cho người nghèo đô thị, cho đồng bào miền núi, vùng sâu vùng xa, vùng sạt lở, nước biển dâng ở khu vực ĐBSCL...

Chúng ta cũng đang bắt lực trước sự phát triển đến chóng mặt của các khu đô thị mới cô độc, thiếu kết nối hạ tầng giao thông, thiếu nhiều thành tố của đô thị như không gian công cộng, không gian xanh, nhà trẻ, trường học, cơ sở y tế... mọc lên ngày càng nhiều theo các đường vành đai và cả trong nội đô lịch sử. Chúng ta thiếu kịch bản phát triển kiến trúc đô thị và nông thôn bền vững để thích ứng kịp thời và lâu dài với biến đổi khí hậu và đại dịch Covid-19. Một bộ phận KTS hôm nay đã và đang có hiện tượng xa rời nguyên tắc "nghệ thuật vị nhân sinh", chạy theo thị trường, mất sự kiểm soát của Nhà nước. Trách nhiệm sáng tạo không gian sống an toàn, bền vững và thân thiện cho con người của KTS đang bị

Ảnh: Internet

Trụ sở Bộ Tài chính

Trụ sở Tòa án Nhân dân Tối cao

xói mòn bởi sự can thiệp và chi phối quá nhiều lợi ích nhóm (!). Tất cả những điều đó phản ánh một thực tế là văn hóa dân tộc đang bị xem nhẹ, KTS bế tắc trong việc đi tìm và phản ánh tinh dân tộc, tính bản địa trong sáng tác kiến trúc.

DÂN TỘC, ĐẠI CHÚNG, KHOA HỌC - YẾU TỐ PHÁT TRIỂN BỀN VỮNG

Đề cương về Văn hóa Việt Nam ra đời cách đây 80 năm, trong hoàn cảnh 90% dân số nước ta còn mù chữ, bị hai đế quốc Nhật - Pháp đô hộ, nhưng Đề cương về văn hóa

của Đảng đã khẳng định tầm quan trọng đặc biệt của văn hóa, của nhiệm vụ xây dựng nền văn hóa mới trong sự nghiệp cách mạng. Văn hóa chính là cốt lõi của sự phát triển trên tất cả các lĩnh vực khác nhau.

Không phải ngẫu nhiên mà tại Hội nghị Văn hóa toàn quốc lần thứ nhất (ngày 24/11/1946), Chủ tịch Hồ Chí Minh đã khái quát định hướng của văn hóa mới bằng một luận điểm rất sâu sắc: "Văn hóa soi đường cho quốc dân đi. Văn hóa lãnh đạo quốc dân để thực hiện độc lập,

tự cường và tự chủ. Văn hóa còn thì dân tộc còn. Văn hóa mất thì dân tộc mất". Còn ngày nay, Tổ chức văn hóa giáo dục của Liên Hợp Quốc UNESCO thì khẳng định: "Ở đâu phát triển kinh tế mà không quan tâm đến văn hóa thì hệ lụy sẽ khôn lường". Kinh tế không phát triển được mà xã hội sẽ lâm vào khủng hoảng, suy đồi.

Gần đây nhất, tại Hội nghị Văn hóa toàn quốc triển khai thực hiện Nghị quyết Đại hội XIII của Đảng, Tổng Bí thư Nguyễn Phú Trọng đã phát biểu rất tâm huyết: "Chúng ta cùng nhau nhận thức sâu sắc hơn, đầy đủ hơn và toàn diện hơn về vai trò, vị trí đặc biệt quan trọng của văn hóa trong sự nghiệp xây dựng và bảo vệ Tổ quốc, cũng như trong việc thực hiện khát vọng phát triển đất nước phồn vinh, hạnh phúc, xứng tầm với sự nghiệp đổi mới và truyền thống lịch sử vẻ vang ngàn năm văn hiến của Dân tộc" (Trích Bài phát biểu của Tổng Bí thư tại Hội nghị Văn hóa toàn quốc 11/2021).

Ngày hôm nay đất nước ta đã hoàn toàn đổi khác, là nước độc lập, tự do và phát triển. Chúng ta đang hoàn thành CNH, HĐH để đưa đất nước lên tầm cao mới, để dân giàu, nước mạnh, xã hội công bằng văn minh, xây dựng nền văn hóa của nhân dân, vì nhân dân là chủ thể sáng tạo và cũng là chủ thể hưởng thụ những giá trị, tinh hoa của nền văn hóa ấy. Kiến trúc cũng không nằm ngoài luận điểm đó. Sáng tạo của KTS phải hướng đến phục vụ nhân dân, phục vụ cộng đồng, đặc biệt là những người yếu thế trong xã hội. Hội nhập quốc tế tạo điều kiện để chúng ta tiếp thu những yếu tố tốt đẹp của kiến trúc thế giới, nhưng không được làm mờ đi, làm mất đi bản sắc kiến trúc Việt truyền thống.

Mong rằng, Đề cương về Văn hóa Việt Nam 1943, các nghị quyết, chỉ đạo của Đảng về văn hóa và Bài Phát biểu của Tổng Bí thư Nguyễn Phú Trọng tại Hội nghị Văn hóa toàn quốc 2021 sẽ đi vào đời sống không chỉ cho những người làm công tác văn hóa, văn nghệ sỹ, KTS mà còn được các cấp chính quyền từ trung ương đến địa phương chuyển hóa vào các văn bản pháp luật để văn hóa Việt Nam cũng như kiến trúc Việt Nam ngày càng phát triển bền vững, trên nguyên tắc "Dân tộc - Đại chúng - Khoa học" mà Đề cương về Văn hóa Việt Nam đề ra 80 năm trước./